

УДК 86-056.313

Савицький А.М. savva2008@ukr.net

ОРГАНІЗАЦІЙНІ ОСНОВИ ІНДИВІДУАЛІЗАЦІЇ НАВЧАННЯ ДІТЕЙ З СИНДРОМОМ ДАУНА

У статті на основі аналізу наукових праць вітчизняних та зарубіжних дослідників розглядається проблема організації індивідуалізованого навчання дітей з синдромом Дауна; проводиться аналіз дієвих форм і методів індивідуалізації навчання цих дітей; аналізуються дані щодо психофізичного профілю дитини з даною генетичною патологією, здійснюється дослідження анатомічних та біологічних складових розвитку психічних процесів дітей з синдромом Дауна; виявляються особливості в переважній обробці зорово-просторової інформації та відповідних можливостей експресивного мовлення; робиться психофізичне обґрунтування застосування індивідуалізованого навчання в процесі розвитку дітей з синдромом Дауна; виявляються фізіологічні основи розвитку психіки цих дітей та вивчаються слабкі і сильні сторони навчальної діяльності дітей з даною генетичною патологією.

В статті висвітлюються концепції індивідуалізованого навчання дітей з синдромом Дауна в умовах інклюзивної освіти. Детально розглядається психомоторний розвиток дітей з даною генетичною патологією і пов'язані з ним основи здобуття освіти в молодшій школі. Здійснено аналіз сучасної спеціальної літератури щодо особливостей застосування форм і методів індивідуалізації в процесі розвитку дітей з синдромом Дауна в освітніх закладах. Визначено основні методологічні положення навчання цих дітей в умовах інтеграції до загальноосвітніх навчальних закладів.

Ключові слова: діти з синдромом Дауна, індивідуалізація, індивідуалізоване навчання, інклюзивна освіта, психомоторний профіль.

У психолого-педагогічній літературі питання корекційно-розвивального навчання розумово відсталих дітей ґрунтовно представлено у дослідженнях зарубіжних та вітчизняних учених. Визначено основні напрямки навчання дітей зазначеної категорії, з'ясовано труднощі в опануванні змісту шкільних предметів та окреслено шляхи вдосконалення навчального процесу (В.І.Бондар, В.В.Воронкова, М.Ф.Гнезділов, Г.М.Дульнев, І.Г.Єременко, М.О.Козленко, Н.П.Кравець, В.О.Липа, Г.М.Мерсіянова, С.Л.Мирський, В.Г.Петрова, М. М. Перова, Б. І. Пінський, В. М. Синьов, К.М.Турчинська, О.П. Хохліна та ін.).

Діти з відхиленнями психофізичного розвитку мають, як відомо, сталу соціальну та освітню дезадаптацію, яка обмежує можливості їхньої інтеграції в суспільство. У зв'язку з цим вони потребують постійного догляду та опіки (Т.К. Белякова, В.І. Бондар, Л.С. Вавіна, В.В.Засенко, А.В.Кігічак, М.О.Козленко, В.Г. Петрова, А.А. Самородський, В.М. Синьов, Н.М.Стадненко, О.П. Хохліна та ін.). Для людей із обмеженими можливостями необхідні спеціальні економічні, юридичні, соціальні та медичні гарантії (Л.Г. Камсюк, А.В. Кігічак, Л.В. Міхеєва).

Індивідуалізація навчання є одним з основних напрямлень, за яким відбувались багато чисельні пошуки у педагогіці. Для формування новітніх підходів до індивідуалізованого навчання дітей з психофізичними порушеннями, зокрема дітей з синдромом Дауна, особливого інтересу набуває аналіз принципів та методів, що накопичила педагогіка.

За багатьма психологічними характеристиками дітей з синдромом Дауна ми відносимо до категорії молодших школярів із труднощами у навчанні. Ця категорія учнів відрізняється від дітей норми і має свої специфічні особливості у навчальній діяльності.

По-перше, це діти з низьким рівнем научуваності: в класі вікової і психологічної норми вони, як правило, вважаються невстигаючими. Враховуючи, що низька научуваність розглядається нами як наслідок несформованої початкової мотивації, то, по-друге, діти молодшого шкільного віку, що мають труднощі у навчанні, - це діти із зниженим рівнем оволодіння знаннями, з несформованими інтелектуальними вміннями і низькою шкільною мотивацією, яка часто має наслідки некомфортного становища учні в системі міжособистісних стосунків в класі. По-третє, це діти з порушеннями соматичного і психічного здоров'я. [2, с.29]

Вказані особливості повинні визначати специфіку і корекційну спрямованість цілісного педагогічного процесу даної категорії дітей в умовах гомогенного класу. В той же час навіть в гомогенному класі учні характеризуються індивідуальними відмінностями у рівні інтелектуальних умінь, шкільної мотивації, особливостями персонального становища в системі міжособистісних стосунків. Наявність таких відмінностей обумовлює необхідність внутрішньокласної індивідуалізації навчальної

роботи учнів гомогенного класу.

Розглядаючи особливості індивідуалізації навчання дітей з синдромом Дауна молодшого шкільного віку і визначеними у них труднощами у навчально-пізнавальній діяльності відмічаємо, що в даному випадку під індивідуалізацією ми маємо на увазі надання допомоги дітям даної категоріальної групи в реалізації їх права на отримання повноцінної освіти, що передбачає вплив на особистість в цілому, якісне і кількісне покращення провідної діяльності, корекція індивідуальних порушень розвитку.

В якості основних принципів педагогічної корекції дослідниками визначаються наступні:

- принцип нормативності розвитку (визначає наявність еталону розвитку на різних вікових етапах);
- принцип корекції зверху до низу (створення зони найближчого розвитку особистості і діяльності дитини);

принцип системності (потребує усунення причин наявних відхилень у розвитку, в відмінності від симптоматичної форми корекції, яка побудована у відповідності до симптому). [6, с.47]

Як вже зазначалося, труднощі у навчально-пізнавальній діяльності дітей з синдромом Дауна обумовлені, перш за все недостатнім рівнем розумового розвитку, рівнем пізнавальних інтересів і, як наслідок, низьким рівнем наукованості, що поглиблюється низькою шкільною мотивацією. Навчання таких дітей повинно стимулювати перебудову всієї особистості. Однак за думкою Н. Менчинської, різні сторони особистості виявляють різний ступінь корекції при цій перебудові, значно складніше піддається змінам саме наукованість. Також автор відмічає, що для того щоб підвищити наукованість, потрібна тривала корекційна робота педагога, спрямована на формування прийомів розумової діяльності, позитивної мотивації до навчання. [2, с.89]

Відмічаємо, що в психолого-педагогічній літературі використовуються поняття «прийоми навчальної роботи», «прийоми розумової діяльності (роботи)», «вміння навчально-пізнавальної діяльності», «уміння навчальної праці», причому трактування різне. В контексті нашого дослідження нам підходить точка зору Е. Кабанової-Меллер, яка поняття «прийоми розумової діяльності» і «прийоми навчальної роботи» вважає близькими за змістом і зауважує, перше поняття частіше використовується в психологічних дослідженнях, друге – в педагогічних науках. Причому оволодіння прийомами навчальної роботи є основою, на якій у молодших школярів формуються навчальні уміння. [6, с.76]

Питання формування шкільних умінь і навичок неодноразово розглядалося різними дослідниками в контексті психолого-педагогічних проблем: оптимізації навчально-виховного процесу (Ю. Бабанський); побудова змісту шкільної освіти (М. Скаткін, І. Лернер, В. Краєвський); формування навчальної діяльності молодших школярів (Г. Вергелес); індивідуалізація навчання (І. Унт); формування пізнавальної діяльності молодших школярів (Н. Тализіна). [2, с.39]

В сучасні педагогіці уміння визначається, як «... можливість (готовність) суб'єкту виконувати ту чи іншу дію у відповідності до мети і умов, в яких необхідно діяти ». Також маємо зазначити про використання даного поняття в педагогіці у різних значеннях і часто під ним розуміється наступне:

- уміння елементарного опанування дією, за яким може сформуватися навичка;
- складне уміння, до складу якого входять прості уміння і навички;
- уміння найвищого порядку, яке визначається як уміла діяльність в певній області знань. [7, с.27]

В цьому параграфі намагаємось проаналізувати існуючу систему корекційно-розвивального навчання дітей молодшого шкільного віку з особливостями психофізичного розвитку, критично переосмислити її з урахуванням новітніх тенденцій у сучасній початковій освіті.

Вивчаючи категорію розумово відсталих дітей, якими безумовно є діти з синдромом Дауна, зазначаємо про великі досягнення дефектології, зокрема олігофренопедагогіки, у справі навчання дітей з інтелектуальним недорозвиненням в умовах спеціально організованої системи допоміжних інтернатних закладів освіти. Не будемо заперечувати ефективність такого спеціально організованого психокорекційного навчання, лише зауважимо, що досліджувана категорія дітей є неоднорідною в своїй природі і потребує більш диференційованого індивідуального підходу.

Також малоімовірною ми вбачаємо організацію навчання дітей з синдромом Дауна в режимі масової школи у гетерогенному класі з наповненістю 30 і більше дітей. Ми розділяємо методологічні

підходи і принципи інклюзивної освіти та інтеграції дітей з особливостями психофізичного розвитку, але беручи до уваги патологічний статус нервової системи дітей з синдромом Дауна, вбачаємо малоефективним їхнє навчання в класі психологічної норми.

Найбільш успішно, за думкою багатьох дослідників даної проблеми в державі (В.І. Бондар, В. Синьов, Т. Ілляшенко) індивідуалізація навчання дітей з синдромом Дауна може бути здійснена в умовах гомогенного класу, а саме в класі корекційно-розвивального навчання («класи вирівнювання», «класи корекції», «класи компенсуючого навчання»). Такі класи мають меншу наповнюваність, через те, за думкою Т. Ілляшенко, тут є змога надавати більше уваги окремим дітям, хоч обсяг і темп засвоєння навчальної програми залишаються незмінними, що робить її невідповідною можливостям багатьох з них.

В нашому дослідженні під гомогенним класом ми розуміємо так звані класи вирівнювання. Назву класів відображає мета, яка перед ними поставлена – «...вирівняти, на скільки це можливо, засобами школи як соціального інституту, освітні можливості учнів із труднощами у навчанні, створити для них найбільш сприятливі умови для подальшого формування особистості у даний віковий період». «Вирівнювання» вважає І. Юрченко, - це, перш за все надолуження втраченого. Хоча, маємо зауважити, що дана назва при розгляді питань індивідуалізації навчання дітей з синдромом Дауна нам здається не зовсім коректною: «вирівнювання» може також розумітись як «нівелювання відмінностей». За думкою Ю. Гільбуха, термін «вирівнювання» не є науковим, тому, що не вказує на головну особливість навчально-виховного процесу в класі, і може застосовуватись лише як «робочий» термін.

Більш коректнішим терміном, який відповідає меті індивідуалізації навчання дітей зазначеної категорії ми вважаємо: «клас індивідуалізованого навчання», «клас підвищеної індивідуальної уваги», «клас високої індивідуалізації» тощо.

В якості психолого-педагогічних принципів навчання дітей у вищезазначених класах зазначаються:

- введення у зміст навчання розділів, що передбачають усунення прогалин попереднього періоду розвитку;
- використання прийомів і методів з орієнтацією на «зону найближчого розвитку»;
- корекційна спрямованість навчально-виховного процесу, що забезпечує вирішення завдань інтелектуального розвитку, корекції пізнавальної діяльності дитини, спираючись на збережені якості особистості.

Аналізуючи особливості організації даного типу навчання, наголошуємо на можливості забезпечення охоронного режиму навчальної діяльності в класі вирівнювання (наявність додаткового року навчання в початковій школі, додаткові канікули протягом року, невелика наповнюваність класу, скорочена тривалість уроку тощо), який розглядаємо як важливу умову реалізації завдань корекційно-розвивального навчання.

Реалізація принципів навчання у класах вирівнювання досягається за допомогою прийомів і методів до яких відносять: чітку поетапність у вивченні нового матеріалу, збільшення об'єму тренувальних вправ, організація систематичних спостережень, створення системи повторення вивченого матеріалу, практичні дії з предметами, навчальна діяльність з опорою на наочність тощо. Все це, безумовно, дозволяє більш чітко врахувати індивідуальні особливості даної категорії дітей, але, в той же час, недостатня методична розробленість питання про використання в системі корекційно-розвивального навчання дозованої педагогічної допомоги не дозволяє в повному об'ємі застосовувати названі прийоми в шкільній практиці. Між тим саме цей прийом розглядається як найбільш ефективний засіб діагностики і розвитку науковості, індивідуалізації навчальної діяльності учнів з урахуванням індивідуальних відмінностей в умовах гомогенного класу.

Індивідуальні та індивідуально-групові корекційні заняття, які часто передбачені навчальним планом класу вирівнювання, спрямовані на корекцію індивідуальних порушень в психічному і фізичному розвитку учнів, на розвиток пізнавальних процесів, розумової діяльності, усунення прогалин у знаннях, на виправлення порушень мовлення тощо.

Враховуючи соматичну ослабленість дітей даної категорії, за думкою спеціалістів, тривалість індивідуальних і індивідуально-групових занять не повинна перевищувати 20 хвилин, наповнюваність

групи не більше трьох учнів. Індивідуалізація навчання в рамках даної форми пов'язана з наданням кваліфікованої педагогічної допомоги дітям, що знаходяться за межами учнівського колективу і реалізацією поставлених освітніх задач.

Ефективність індивідуально-групових завдань, що проводяться основним вчителем, класу, може бути підвищена, якщо будуть враховані наступні особливості, а саме:

- найбільш характерною особливістю дітей з порушеннями психічного розвитку є їхня низька научуваність, підвищити яку можливо реалізувавши принципи систематичності і спеціально організованої навчальної діяльності, спрямовані на формування загально навчальних інтелектуальних умінь;

- успішність цієї роботи суттєво залежить від необхідної шкільної мотивації (засобом підвищення мотиваційного рівня може бути організація колективної пізнавальної діяльності учнів);

- будучи стимулом індивідуального розвитку дітей, крім підвищення шкільної мотивації колективна діяльність учнів на корекційних заняттях дозволяє також вирішувати і інші завдання, такі як: компенсація дефіциту спілкування учнів, корекція порушень вербальних комунікацій, покращення міжособистісних стосунків в класі, що створює позитивні умови для розвитку окремого учня, проявляючи його індивідуальність;

- підвищити розвивальний ефект таких занять можливо шляхом надання дозованої допомоги в процесі виконання самостійної роботи, ступінь якої залежить від індивідуальних особливостей конкретної дитини.

Отже, підсумовуючи викладене, передбачаємо, що процес навчання дітей молодшого шкільного віку з синдромом Дауна в класі вирівнювання має свої характерні відмінності, які, в першу чергу, дозволять в повній мірі формувати у учнів інтелектуальні уміння, створювати позитивну шкільну мотивацію на основі комфортних міжособистісних стосунків в класі.

З метою підвищення результативності індивідуалізації навчання дітей даної категорії, вважаємо за необхідне застосовувати наступні способи організації навчання:

- включення учнів в колективну діяльність;
- надання їм дозованої допомоги;
- проведення системи розвивальних занять для учнів всього класу.

Враховуючи особливості навчання дітей даної категоріальної групи, можемо зробити наступні висновки. Так :

- диференціація навчання є окремою складовою індивідуалізації, такою її формою, коли врахування індивідуальних особливостей учнів здійснюється як аналіз загальних, типологічних особливостей дітей, що навчаються у гомогенних групах (клас корекційно-розвивального навчання – форма диференціації навчання дітей з синдромом Дауна);

- індивідуальний підхід, орієнтований на індивідуально-психологічні особливості учнів з порушеннями розумового розвитку, є дидактичним положенням, складовою педагогічного принципу єдності колективного характеру навчання і врахування індивідуальних особливостей учнів;

- під індивідуалізацією навчання дітей молодшого шкільного віку з синдромом Дауна в дослідженні мається на увазі надання допомоги таким дітям в реалізації їх права на отримання повноцінної освіти, що передбачає вплив на особистість в цілому, вдосконалення навчальної діяльності, корекцію індивідуальних порушень психофізичного розвитку;

- структурно індивідуалізація навчання дітей з синдромом Дауна з труднощами у навчально-пізнавальній діяльності може бути представлена як проекція структури навчальної діяльності, у вигляді сукупності мотиваційного і операційного компоненту;

- під індивідуалізацією потрібно розуміти реалізацію даного дидактичного положення, а саме, взаємопов'язаний комплекс організаційно-педагогічних і методичних заходів, спрямованих на створення оптимальних умов для розвитку кожного школяра, формування його індивідуальності;

Діти молодшого шкільного віку із синдромом Дауна характеризуються зниженою научуваністю, передумовою якої є не сформованість інтелектуальних умінь, низький рівень шкільної мотивації, недостатній рівень пізнавальних інтересів, низький соціометричний статус, що в свою чергу визначає стратегію їх навчання як типологічної групи. З позицій розвивального навчання можна зазначити, що

індивідуалізація навчання розумово відсталих дітей з синдромом Дауна в класах вирівнювання повинна бути спрямована на формування у учнів зазначених умінь і навичок навальної діяльності.

Використана література

1. Бруни М. (2005) Формирование навыков мелкой моторики у детей с синдромом Дауна Пер. с англ. А.Курт. М.:Связь-Принт, , 212с.
2. Володько В.М. (2000) Індивідуалізація і диференціація навчання. Проблеми сучасної педагогічної освіти: 36. статей. Ч.1. К., 136 с.
3. Катаева А.А., Стребелева Е.А. (1988) Дошкольная олигофренопедагогика. М.: Просвещение, . 264с.
4. Коберник Г.І. (2002) Індивідуалізація й диференціація навчання в початкових класах: теорія та методика. Монографія. К.: Наук. світ, 231 с.
5. Лаутеслагер П. (2003) Двигательное развитие детей раннего возраста с синдромом Дауна. Проблемы и решения. Пер. с англ. О.Н. Ертановой. М., «Монолит». 346с.
6. Фурман А.В. (1993) Психодіагностика інтелекту в системі диференціації навчання. К.: Освіта, . 224 с.
7. Шамова Т.И. (1991) Индивидуальный и дифференцированный подход в обучении. Активизация обучения школьников. – М.: Педагогика. 213с.

References

1. Bruni M. (2005) Formirovanie navyikov melkoy motoriki u detey s sindromom Dauna. Per. s angl. A.Kurt. – M.:Svyaz-Print, 212s. [in Russia]
2. Volodko V.M. (2000) Individuallizatsiya I diferentslatsiya navchannya. Problemi suchasnoyi pedagogichnoyi osvlti: Zb. statey. Ch.1. K. 136 s. [in Ukrainian].
3. Kataeva A.A., Strebeleva E.A. (1988) Doshkolnaya oligofrenopedagogika. M.: Prosveschenie. 264s. [in Russia]
4. Kobernik G.I. (2002) Individuallizatsiya y diferentslatsiya navchannya v pochatkovih klasah: teorlya ta metodika. Monograflya. K.: Nauk. svlt. 231 s. [in Ukrainian].
5. Louteslager P. (2003) Dvigatelnoe razvitie detey rannego vozrasta s sindromom Dauna. Problemy i resheniya. Per. s angl. O.N. Ertanovoy. M., «Monolit». 346s. [in Russia]
6. Furman A.V. (1993) Psihodlagnostika Intelaktu v sisteml diferentslatsiyi navchannya. K.: Osvlta. 224 s. [in Ukrainian].
7. Shamova T.I. (1991) Individualnyiy i differentsirovannyiy podhod v obuchenii Aktivizatsiya obucheniya shkolknikov. – M.: Pedagogika. 213s. [in Russia]

Савицкий А.Н. Организационные основы индивидуализации обучения детей с синдромом Дауна

В статье на основе анализа научных работ отечественных и зарубежных исследователей рассматривается проблема индивидуализации обучения детей с синдромом Дауна; проведен анализ действенных методов и форм организации обучения этих детей, также анализируются данные относительно психофизического профиля детей с генетической патологией; исследуются особенности анатомических и биологических составляющих психического развития детей с синдромом Дауна; определяются особенности преимущественной зрительно-пространственной обработки информации; делается психофизическое обоснование использования индивидуализированного обучения в процессе развития детей с синдромом Дауна; выявляются физиологические основы психического развития таких детей и изучаются сильные и слабые стороны учебной деятельности детей с данной генетической патологией.

В статье освещаются концепции индивидуализированного обучения детей с синдромом Дауна при инклюзивном образовании. Детально рассматривается психомоторное развитие детей с данной генетической патологией и связанные с ним основы образования в младшей школе. Определены основные методологические положения обучения этих детей в условиях интеграции в общеобразовательные учебные заведения.

Ключевые слова: дети с синдромом Дауна, индивидуализация, индивидуализация обучения, психомоторный профиль.

Savitsky A.N. Organizational basis for the individualization of teaching children with Down syndrome

In article on the basis of the analysis of scientific works of domestic and foreign researchers the problem of an individualization of training of children with a Down syndrome is considered; also data of rather psychophysical profile of children with genetic pathology are analyzed; features of anatomic and biological components of mental development of children with a Down syndrome are investigated; features of primary visual and spatial information processing are defined; psychophysical justification of use of the individualized training in development of children with a Down syndrome becomes; physiological bases of mental development of such children come to light and are studied strong and weaknesses of educational activity of children with this genetic pathology. Concepts of the individualized training of children with a Down syndrome at inclusive education are covered in article. Psychomotor development of children with this genetic pathology and the related bases of education at younger school is in details considered. The basic methodological provisions of training of these children in the conditions of integration into general education educational institutions are defined. Theoretical and practical bases of special training of children of younger school age with a Down syndrome on the basis of application of special educational techniques are given in article.

Key words: children with a Down syndrome, an individualization, a training individualization, a psychomotor profile.

Стаття надійшла до редакції 07.12.2018 р.

Статтю прийнято до друку 10.12.2018 р.

Рецензент: д.психол. н, проф. Шульженко Д.І.

Рецензент: д.психол. н, проф. Романенко О.В.